

Buddhalar ve Bodhisattvalara Yakarışı Konu Alan Eski Uygurca Fragmanlar

Old Uyghur Fragments on the Invocation of Buddhas and Bodhisattvas

Uğur UZUNKAYA*

Özet

Eski Uygurca, dinî ve din dışı konulu eserlerden oluşan bir yazınsal geleneğe sahiptir. Dinî konulu eserler söz konusu olduğunda Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlığa ilişkin metinler öne çıkmaktadır. Bir diğer yandan din dışı konulu metinleri genel olarak sivil belgeler, mektuplar ve tıp vb. konulu metinler oluşturmaktadır. Dinî edebiyat içerisinde en büyük pay Budizm'e aittir. Budizm birçok ekolü ve Sanskritçe Budist külliyata ilişkin birçok metniyle Eski Uygur edebiyatında kendine yer edinmiştir. Günümüzde Budist Uygur edebiyatına ilişkin müstakil metinler yanında hangi metne ait olduğu henüz belirlenemeyen metin parçaları da mevcuttur. Bu yazıda bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda U 3318 (T III M 239), U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501), U 3303 (T III M 219) ve U 2460 (T II 581) arşiv numaralarıyla korunan, şimdiye kadar neşredilmemiş ve Buddhalar ve Bodhisattvalara ilişkin yakarışı konu alan fragmanların neşri gerçekleştirilecektir. Bu fragmanların katalog bilgileri Göttingen Bilimler Akademisi'nin (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen) Almanya'daki Doğu Yazmalarının Kataloglanması (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland) projesi kapsamında hazırlanan çevrimiçi katalogta yer almaktadır. Bu çalışmada ele alınan fragmanların fiziksel özellikleri ile içeriklerine ilişkin özelliklerini ihtiva eden kısım S. C. Raschmann tarafından hazırlanmıştır. Bu yazıda yukarıda bahsi geçen Eski Uygurca fragmanların yazı çeviriminin, harf çevirisinin, Türkiye Türkçesine aktarımının, metne ilişkin açıklamalarının ve analitik dizin ile sözlüğünün sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, Buddha, Bodhisattva, metin neşri.

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-4534-9305.

Abstract

Old Uyghur has a literary tradition consisting of religious and non-religious works. When it comes to religious works, texts on Buddhism, Manichaeism and Nestorian Christianity come to the fore. On the other hand, non-religious texts generally consist of civil documents, letters and texts on medicine, etc. The largest share in religious literature belongs to Buddhism. Buddhism finds its place in Old Uyghur literature with its many schools and many texts of the Sanskrit Buddhist corpus. Today, besides the individual texts related to the Buddhist Uyghur literature, there are also text fragments whose text has not yet been determined. In this paper, the unpublished fragments U 3318 (T III M 239), U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501), U 3303 (T III M 219) and U 2460 (T II 581) which protected by archival numbers in the Berlin Turfan Collection will be published. The subject of these fragments is the invocation of Buddhas and Bodhisattvas. The catalog information of these fragments can be accessed from the online catalog prepared within the scope of the Cataloging of Oriental Manuscripts in Germany (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland) project of the Göttingen Academy of Sciences (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen). The catalog information, which includes the physical and content features of the fragments, was prepared by S. C. Raschmann. In this paper, it is aimed to present the transcription of the above-mentioned Old Uyghur fragments, their transliteration, their translation to Turkey Turkish, their explanations regarding the text, and an analytical index and glossary.

Keywords: *Old Uyghur, Buddhism, Buddha, Bodhisattvas, text edition.*

Moğolistan'da kurulan Bozkır Uygur Kağanlığı'na Kırgızlar tarafından 840'ta son verilince Uygurlar yaşadıkları bölgeden güneye ve güneybatıya doğru hareket etmişler ve önemli bir kısmı Xinjiang'a, Tarım vahasına ve Hoço'ya göç ederek burada yeni bir kağanlık kurmuşlardır. Turfan Uygurları tarafından kurulan Hoço Uygur Hanlığı (850-1250) yerleşik bir yaşantıyı benimsemiş ve İpek Yolu üzerinde muhtelif dillerin, dinlerin ve kültürlerin etkisinde bir edebiyat geliştirmişlerdir. Bu edebiyatın birçoğu Uygurların intisap ettikleri Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi dinlere ilişkin kutsal yazının tercümesine dayanmaktadır. Bunun yanında Uygur edebiyatının bir diğer kısmını ise din dışı konulu metinler oluşturmaktadır. Bu noktada Gabain (1965, s. 213-239) Eski Uygur edebiyatını dokuz başlık altında inceler: Sözlü geleneğe ilişkin edebiyat (atasözleri, fal kitapları, şarkılar, ağıt, destanlar), Budist edebiyat (anlatılar, sūtralar, tövbe duaları, büyü metinleri, filolojik metinler), Manihaist edebiyat (anlatılar, dualar ve ilahiler, klasik eserler ve öğreti metinleri, tövbe duaları ve filolojik metinler), Hristiyan edebiyat, tıp metinleri, belgeler, mektuplar, askeri ve tarihî metinler. Eski Uygur dinî tercüme edebiyatı içerisinde ise Budizm, hacmen en büyük yere sahiptir. Budist Uygur edebiyatının muhtevası ve tasnifi Gabain'den sonra

muhtelif araştırmalara konu olmuşsa da (krş. Tezcan, 1978; Ölmez, 1997; Scharlipp, 2005; Demir ve Yılmaz, 2007) Sanskritçe Budist külliyyatın tercümesi temelinde Budist Uygur edebiyatını esasen sūtralar, vinayalar ve abhidharmalar oluşturur. Bu çalışmanın konusunu da daha evvel herhangi bir çalışmada incelenmeyen ve bugün Sanskritçe Budist külliyyattan hangi eserin parçaları olduğu tespit edilemeyen esasen Buddhalara ve Bodhisattvalara yakarışı konu alan Eski Uygurca fragmanlar oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya dâhil edilen şimdiye kadar neşredilmemiş fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda şu arşiv numaralarıyla korunmaktadır: U 3318 (T III M 239), U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501), U 3303 (T III M 219) ve U 2460 (T II 581). Bu fragmanların katalog bilgilerine Göttingen Bilimler Akademisi'nin (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen) Almanya'daki Doğu Yazmalarının Kataloglanması (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland) projesi kapsamında hazırlanan çevrimiçi katalogdan erişilebilmektedir. Bu fragmanların fiziksel ve içeriklerine ilişkin özelliklerini ihtiva eden bilgileri S. C. Raschmann hazırlamıştır. Bu çalışmaya dâhil edilen ilk fragman olan U 3318 bu yazının 01-33. satırlarını oluşturmaktadır. Bu fragmanın ön yüzünde 3 arka yüzünde de 3 toplam 6 parça metin vardır ve toplam satır sayısı 33'tür. U 3318'in ön yüzünde Bodhisattvalara yapılan yakarışlar, arka yüzünde ise Buddhalara yapılan yakarışlar mevcuttur (krş. URL-1). Bu çalışmaya dâhil edilen ikinci fragman U 3313 (T III [M] 234) bu yazının 34-55. satırlarını oluşturmaktadır. Bu fragmanın ön yüzünde 2 arka yüzünde de 2 toplam 4 parça metin vardır ve satır sayısı 22'dir. Metnin ön ve arka yüzünde küçük hasar mevcuttur. Metnin ön yüzünde Aryāvalokiteśvara, Maitreya, Ākāśagarbha, Vajrapāṇi ile başlayan 11 Bodhisattvaya yakarışlar mevcuttur. Burada Bodhisattvaların isimleri düzensiz bir biçimde verilmiştir. Diğer yandan arka yüzünde ise pāramitā yolundaki çabalarına açık bir atıfla Bodhisattvalara yapılan yakarışlar mevcuttur (krş. URL-2). Bu çalışmaya dâhil edilen üçüncü fragman olan U 3303 bu yazının 56-66. satırlarını oluşturmaktadır. Bu fragmanın ön yüzünde 5 arka yüzünde ise 6 toplam 11 satır vardır. Bu metinde saygı duyulan Bodhisattvaların isimleri eksik bir şekilde verilmiştir. Fragmanın arka tarafında muhtemelen ön yüzünden bağımsız olan ve henüz belirlenmemiş pāramitālara ilişkin bir metin mevcuttur (krş. URL-3). Çalışmaya dâhil edilen dördüncü fragman olan U 2460 ise bu yazının 67-77. satırlarını oluşturmaktadır. Bu fragmanın ön yüzünde 5, arka yüzünde ise 6 toplam 11 satır bulunmaktadır. Metinde bazı satırlar hasarlıdır. Fragmanın ön yüzünde Bodhisattvalara yapılan yakarışlar, arka yüzünde ise Buddhalara yapılan yakarışlar söz konusudur (krş. URL-4).

Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen Eski Uygurca fragmanların yazı çeviriminin, harf çevirisinin, Türkiye Türkçesine aktarımının, metne ilişkin açıklamalarının ve analitik dizin ile sözlüğünün sunulması amaçlanmıştır. Metnin yazı çevirimi ve harf çevirisi bölümünde *Uigurisches Wörterbuch*'da belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi tablosu takip edilmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Röhrborn tarafından hazırlanan bu tabloda yer alan <č> yerine <ç> ve <š> yerine de <ş> kullanılmasının dışında bu yöntem bütünüyle uygulanmıştır. Bu çalışmada sunulan Eski Uygurca metin 77 satırdan oluşmaktadır; ancak bazı satırlarda kelime ve harf düzeyinde hasarlar mevcuttur. Bunlar metindeki koşut ifadeler yoluyla mümkün oldukça tamamlanmaya çalışılmıştır. Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımında metin satır satır aktarılmıştır. Bu çalışmaya dâhil edilen fragmanların bugün hangi metne ait olduğu tespit edilemediğinden orijinal metinle mukayeseli bir inceleme mümkün olmamıştır; ancak yine de metinde geçen kavramlar üzerine izah getirilmiştir. Bu yazının sözlük ve dizin kısmı alfabetik olarak hazırlanmıştır. Sözlük ve dizin bölümüne metinde bütünlüklü olarak korunmuş bütün sözler dâhil edilmiştir. Buna ilaveten, sözlük kısmında metinde yer alan sözcüklerin bütün yazım biçimlerine ve restore edilmiş şekillerine de yer verilmiştir. Sözlük kısmında madde başlarının alıntı sözcük olması durumunda kaynak dillerdeki orijinal biçimlerine yer verilmiş ve ilgili sözcüğün alıntılanma seyrine de ışık tutulmuştur.

Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

U 3318 (T III M 239) (I)

ön

- altı kırk ,,
"lty äyrä ,,
- (01) 01 y(a)rlikadaçı akşobi atl(ı)g burhan kutıña ,, yükünür-
yrlyä'd'çy 'kşwpy "tlq pwrq'n äwtynk' ,, ywkwnwr
- (02) 02 biz küntin yıñak y(a)rlikadaçı ärdini tugumlug burhan
pyz kwyntyn yynk'ä yrlyä'd'çy 'rdyny twqwm lwq pwrq'n
- (03) 03 kutıña ,, yükünürbiz kedin yıñak y(a)rlikadaçı
äwtynk' ,, ywkwnwrpyz kydyn yynk'ä yrlyä'd'çy y
- (04) 04 ülgüsüz yaşlıg abita burhan kutıña ,,
'wylkswz y's lyq "pyt' pwrq'n äwtynk' ,,
- (05) 05 yükünürbiz tagdin yıñak y(a)rlikadaçı korıgsız ädgü-
ywkwnwrpyz t'qdyn yynk'ä yrlyä'd'çy äwryqsyz 'dkw

U 3318 (T III M 239) (II)

ön

- yeti kırk ,,
yyty q̄yr̄q̄ ,,
- (06) 01 k̄ä t̄ükällig burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz
k' twyk'l lyk pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz
- (07) 02 otra oronta y(a)rlıkadaçı vairoṣanta atl(i)g
'wtr' 'wrwn t' yrlyq̄'d'çy v'yrwṣ'nt' ''tlq q
- (08) 03 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz ratnaṣiki burhan
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz r'tn'ṣyky pwrq'n
- (09) 04 kutiṇa ,, ȳükünürbiz raça-ratnapr(a)base atl(i)g
q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz r'ç' r'tn'prp'sy ''tlq q
- (10) 05 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz ratnadivaçe atl(i)g
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz r'tn'dyv'çy ''tlq

U 3318 (T III M 239) (III)

ön

- säkiz k[ırk] ,,
s'kyz q̄/// ,,
- (11) 01 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz ratnapuṣpe atl(i)g
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz r'tn'pwṣpy ''tlq
- (12) 02 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz ratnakoṣe atl(i)g
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz r'tn'kwṣy ''tlq q
- (13) 03 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz drtipaṣvare atl(i)g
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz drtyp'ṣv'ry ''tlq
- (14) 04 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz dipank(a)ra atl(i)g
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz dyp'nkr' ''tlq q
- (15) 05 burhan kutiṇa ,, ȳükünürbiz burhan
pwrq'n q̄wtynk' ,, ywkwnwrpyz ///p'sy pwrq'n

U 3318 (T III M 239) (I)

arka

- (16) 01 ätözlüg alku kamag bodis(a)t(a)vl[ar] kutiṇa ,, ȳükünür-
't'wyz lwk ''lq̄w q̄'m'q pwdystv l// q̄wtynk' ,, ywkwnwr
- (17) 02 biz alku kamag ançulayu kälmişlärniṅ bilgä bilig-
pyz ''lq̄w q̄'m'q ''nçwl'yw k'lmyṣ l'r nynk pylk' pylyk
- (18) 03 lig kapıgı bolmış v(a)žirlig tıltag atl(i)g bodis(a)t(a)v-
lyk q̄'pyqy pwlmyṣ vž yr lyq tylt'q ''tlq pwdystv
- (19) 04 ta ulatı tol p kök kalık uguṣındaki ,, tol p nomlug

- (20) 05 t' 'wl'ty twlp kwyk q'lyq 'wqwş ynd'qy ,, twlp nwmlwq
 uguşdaki bir tæg ätözlüg köñüllüg v(a)žirlig
 'wqwş d'qy pyr t'k 't'wyz lwk kwnkwl lwk vž yr lyq
 (21) 06 uguşdaki tugmiş ätözlüg alku kamag bodis(a)t(a)vlar
 'wqwş d'qy twqmş 't'wyz lwk ''lqw q'm'q pwdystv l'r

U 3318 (T III M 239) (II)

arka

- (22) 01 kutıña ,, [yü]künürbiz alku ançulayu kälmişlärnin
 qwtynk' ,, //kwnwrpyz ''lqw ''nçwl'yw k'lmyş l'r nynk
 (23) 02 bilgä biliglig kapıgı bolmış ,, v(a)žirlig sav atl(i)g
 pylk' pylyklyk q'pyqy pwlmyş ,, vž yr lyq s'v ''tlq
 (24) 03 bodis(a)t(a)vda ulatı tolpa kök kalık uguşındaki tolpa
 pwdystv d' 'wl'ty twlp kwyk q'lyq 'wqwş ynd'qy twlp
 (25) 04 nomlug uguşdaki bir tæg ätözlüg köñüllüg v(a)ž-
 nwmlwq 'wqwş d'qy pyr t'k 't'wyz lwk kwnkwl lwk vž
 (26) 05 irlig uguşdaki tugmiş ätözlüg alku kamag bodi-
 yr lyq 'wqwş d'qy twqmş 't'wyz lwk ''lqw q'm'q pwdy
 (27) 06 s(a)t(a)vlar kutıña ,, yükünürbiz alku ançulayu kälmiş-
 stv l'r qwtynk' ,, ywkwnwrpyz ''lqw ''nçwl'yw k'lmyş

U 3318 (T III M 239) (III)

arka

- (28) 01 lärnin ulug katıgılanmakı bolmış ,, v(a)žirlig iş
 l'r nynk 'wlwq q'tyql'nm'qy pwlmyş ,, vž yr lyq 'yş
 (29) 02 küdüg atl(i)g bodis(a)t(a)vda ulatı tolpa kök kalık uguş-
 kwydwk ''tlq pwdystv d' 'wl'ty twlp kwyk q'lyq 'wqwş
 (30) 03 ındaki tolpa nomlug uguşdaki bir tæg ätözlüg köñül-
 ynd'qy twlp nwmlwq 'wqwş d'qy pyr t'k 't'wyz lwk kwnkwl
 (31) 04 lüg ,, v(a)žirlig uguştaki tugmiş ätözlüg alku
 lwk ,, vž yr lyq 'wqwş t'qy twqmş 't'wyz lwk ''lqw
 (32) 05 kamag bodis(a)t(a)vlar kutıña ,, yükünürbiz alku ançulayu
 q'm'q pwdystv l'r qwtynk' ,, ywkwnwrpyz ''lqw ''nçwl'yw
 (33) 06 [käl]mişlärn[in] ulug katıgılanmakı bolmış ,, v(a)žirlig
 ///myş l'r ny// 'wlwq q'tyql'nm'qy pwlmyş ,, vž yr lyq

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (I)

ön

- yeti älig
yyty 'lyk
- (34) 01 aryavalokdeşvar bodis(a)t(a)vka ,, yükünürbiz maitre
'ry'v'lwkdışv'r pwdystv q' ,, ywkwnwrpyz m'ytry
- (35) 02 bodis(a)t(a)vka ,, yükünürbiz kök kalık hömsölük
pwdystv q' ,, ywkwnwrpyz kwyk q'lyq kwymswlw
- (36) 03 bodis(a)t(a)vka ,, yükünürbiz v(a)žir eliglig
pwdystv q' ,, ywkwnwrpyz vž yr 'ylyk lyk
- (37) 04 bodis(a)t(a)vka ,, yükünürbiz aţ mañallıg bodis(a)t(a)v-
pwdystv q' ,, ywkwnwrpyz "d m'nk'l lyq pwdystv
- (38) 05 ka ,, yükünürbiz tıdıgıg köşikig tarkardaçı
q' ,, ywkwnwrpyz tydyqqy kwyšykyk t'rä'rd'çy y

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (II)

ön

- [säkiz älig]
/////
- (39) 01 bodis(a)t(a)vka ,, yükünürbiz yer hömsösi bodis(a)t(a)v-
pwdystv q' ,, ywkwnwrpyz yyr kwymswsy pwdystv
- (40) 02 ka ,, yükünürbiz ülgüsüz küçlüg bodis(a)t(a)v-
q' ,, ywkwnwrpyz 'wylkswz kwyçlw pwdystv
- (41) 03 ka ,, yükünürbiz ulug küçlüg bodis(a)t(a)vka ,,
q' ,, ywkwnwrpyz 'wlwq kwyçlw pwdystv q' ,,
- (42) 04 [yükünürb]iz luu dıdimlig bodis(a)t(a)vka ,, yükünür-
////////yz lww tydymlyk pwdystv q' ,, ywkwnwr
- (43) 05 [biz]lig luu bodis(a)t(a)vka ,, yükünür
/////k lyk lww pwdystv q' ,, ywkwnwr

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (I)

arka

- (44) 01 [u]latı ,, alku kamag bodis(a)t(a)v
... .. //l'ty ,, "lqw q'm'q pwdystv
- (45) 02 yükünürbiz bütmiş işlig
... ..' ywkwnwrpyz pwytmış 'yş lyk
- (46) 03 ... biliglig iş küdüg p(a)ramittın ünmiş
... pylyklyk 'yş kwydwk pr'myt tyn 'wynmyş
- (47) 04 törümiş ,, tol p kök kalık uguşındaki tol p

- (48) 05 twyrwmyş ,, twlp kwyk q'lyq 'wqwş ynd'qy twlp
nomlug uguşdaki p(a)r(a)manular sanınça
(49) 06 nwmlwq 'wqwş d'qy prm'nw l'r s'nynç' /prwş l'r
sayu y(a)rlikadaçı p(a)ramit temäkdä ulatı alku
s'yw yrlyq'd'çy pr'myt tym'k d' 'wl'ty ''lqw

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (II)

arka

- (50) 01 kamag bodis(a)t(a)vlar kutıña ,, yükünürbiz alku ançulayu
q'm'q pwdystv l'r qwtynk' ,, ywkwnwrpyz ''lqw ''nçwl'yw
(51) 02 kälmişlärneñ bodi tegmä tuyunmak köñülü bulmış ,,
k'lmyş l'r nynk pwdy tykm' twywnm'q kwnkwly pwlmyş ,,
(52) 03 v(a)ç(i)ras(a)tve bodis(a)t(a)vta ulatı tolp kök kalık uguş-
vçr'stvy pwdystv t' 'wl'ty twlp kwyk q'lyq 'wqwş
(53) 04 indaki tolp ,, nomlug uguşdaki bir täg ätözlüg
ynd'qy twlp ,, nwmlwq 'wqwş d'qy pyr t'k 't'wyz lwk
(54) 05 köñüllüg v(a)žirlig uguşdaki tugmış ätözlüg
kwnkwly lwk vž yr lyq 'wqwş d'qy twqmyş 't'wyz lwk
(55) 06 alku kamag bodis(a)t(a)vlar kutıña ,, yükünürbiz alku
''lqw q'm'q pwdystv l'r qwtynk' ,, ywkwnwrpyz ''lqw

U 3303 (T III M 219)

ön

älig

////

- (56) 01 tın ärtmiş bodis(a)t(a)vka ,, yükünürbi[z]
tyn 'rtmyş pwdystv q' ,, ywkwnwrpy/
(57) 02 ay t(ä)ñri bodis(a)t(a)vka ,, yükünür[biz] ...
''y tnkry pwdystv q' ,, ywkwnwr/// ...
(58) 03 t(ä)ñri bodis(a)t(a)vka ,, yükün[ürbiz]
tnkry pwdystv q' ,, ywkwn/////
(59) 04 yaltrıklıg bodis(a)t(a)vka [, yükünürbiz] ...
y'ltryqlyq pwdystv q' // ////////////// ...
(60) 05 yaltrıklıg [bodis(a)t(a)v]ka ,, [yükünürbiz] ...
y'ltryqlyq ////////////// q' ,, ////////////// ...

U 3303 (T III M 219.517)

arka

- (61) 01 tın ünmiş törümiş
tyn 'wynmyş twyrwmyş p...//...
- (62) 02 tolpl nomlug uguşdaki p(a)ramanu
twlp nwmlwq 'wqwş d'qy pr'm'nw
- (63) 03 sayu y(a)rlıkadaçı p(a)ramit temäk[dä]
s'yw yrlyq'd'çy pr'myt tym'k//
- (64) 04 b[odis(a)t(a)v]lar kutıña yükünürbiz
p///// l'r qwtynk' ywkwnwrpyz
- (65) 05 bilgä biliglig ärdini p(a)ramittın
pylk' pylyk lyk 'rdyny pr'myt tyn
- (66) 06 tolpl kök kalık uguşdaki ,, tolpl nomlug [uguşdaki] ...
twlp kwyk q'lyq 'wqwş d'qy ,, twlp nwmlwq ///// ///// ...

U 2460 (T II 581)

ön

iki altmış

'yky ''ltmyş

- (67) 01 [yükünür]biz ulug y(a)rlıkançuçı [köñül] ...
/////pyz 'wlvq yrlyq'nçwçy ///// ...
- (68) 02 yükünür[biz] asanke bodis(a)t(a)v[k]a [yükünürbiz]
ywkwnwr/// 's'nky pwdystv /' /////
- (69) 03 bodis(a)t(a)vka yük[ünürbiz]
y's... .. pwdystv q' ywk/////
- (70) 04 bodi[s(a)t(a)v]ka yükünürbiz [bodis(a)t(a)v]-
pwyd/// q' ywkwnwrpyz s' /... .. /////
- (71) 05 ka ,, yükünürbiz otaçı elig[i bodis(a)t(a)vka]
q' ,, ywkwnwrpyz 'wt'çy 'ylyk/ ///// //

U 2460 (T II 581)

arka

- (72) 01 turugma arıg sakınçıg nomlug u[guş] ...
twrwqm' ''ryq s'qynçyq nwmlwq 'w/// ...
- (73) 02 uguş töz¹ y(a)rlıkadaçı ,, ul[u]g y(a)rlık[ançuçı köñül] ...
'wqwş twyz yrlyq'd'çy ,, 'w/q yrlyq///// ///// ...
- (74) 03 t(ä)ñri burhan kutıña [yükünürbiz]

¹ Sözcük satırın üstüne kursiv hatla yazılmıştır.

- y'v... t' tñkry pwrq'n qwtynk' ///////////////
(75) 04 b(ä)k y(a)rp öz tözlüg
vž ... ty pk yrp 'wyz twyz lwk
(76) 05 t(ä)ñri bu[rha]n kutıña yük[ünü]rbiz ...
tnkry pw///n qwtynk' ywk///rpyz ...
(77) 06 ... ädräm² [k]ıñç etiglig yaratıg[l]ıg³ yükmäk ...
... 'dr'm //lınç 'ytyklyk y'r'tyq/yq ywkm'k ...

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarması

U 3318 (T III M 239) (I) (ön)

otuz altı **(01)** merhamet edecek Akşobhya adlı Buddha kutsallığına secde ederiz. **(02)** Güney(de) merhamet edecek mücevher doğumlu Buddha **(03)** kutsallığına secde ederiz. Batı(da) merhamet edecek **(04)** sonsuz ömürlü Amita Buddha kutsallığına **(05)** secde ederiz. Kuzey(de) merhamet edecek kısıtlamasız iyiliğe

U 3318 (T III M 239) (II) (ön)

otuz yedi **(06)** sahip Buddha kutsallığına secde ederiz. **(07)** Orta dünyada merhamet edecek Vairocana (?) adlı **(08)** Buddha kutsallığına secde ederiz. Buddha Ratnaśikhin **(09)** kutsallığına secde ederiz. Rājaratnaprabhāsa adlı **(10)** Buddha kutsallığına secde ederiz. Ratnadhvaja adlı

U 3318 (T III M 239) (III) (ön)

o[tuz] sekiz **(11)** Buddha kutsallığına secde ederiz. Ratnapuṣpa adlı **(12)** Buddha kutsallığına secde ederiz. Ratnakośa adlı **(13)** Buddha kutsallığına secde ederiz. Dhṛtibhāsvara (?) adlı **(14)** Buddha kutsallığına secde ederiz. Dīpaṃkara adlı **(15)** Buddha kutsallığına secde ederiz. ... Buddha

U 3318 (T III M 239) (I) (arka)

(16) bedenli bütün₂ Bodhisattvalar kutsallığına secde ederiz. **(17)** Bütün₂ böylesi gelmişlerin (Skt. *tathāgata*) bilgelik **(18)** kapısı olan vajralı sebep adlı Bodhisattva'da **(19)** ve bütün gök elementindeki (Skt. *ākāśadhātu*), bütün **(20)** öğretili alandaki aynı biçimde bedenli, gönüllü, vajralı **(21)** alanda doğmuş bedenli bütün₂ Bodhisattvalar

U 3318 (T III M 239) (II) (arka)

(22) kutsallığına secde ederiz. Bütün₂ böylesi gelmişlerin (Skt. *tathāgata*) **(23)** bilgelik kapısı olmuş vajralı söz adlı **(24)** Bodhisattva'da ve bütün gök elementindeki (Skt. *ākāśadhātu*), bütün **(25)** öğretili alandaki aynı biçimde

² Sözcük satırın üstüne kursiv hatla yazılmıştır.

³ Sözcük satırın üstüne kursiv hatla yazılmıştır.

bedenli, gönüllü, vajralı (26) alanda doğmuş bedenli bütün₂ Bodhisattvalar (27) kutsallığına secde ederiz. Bütün₂ böylesi gelmişlerin (Skt. *tathāgata*)

U 3318 (T III M 239) (III) (arka)

(28) büyük çabası olmuş vajralı iş₂ (29) adlı Bodisattva'da ve bütün ve bütün gök elementindeki (Skt. *ākāśadhātu*), (30) bütün öğretili alandaki aynı biçimde bedenli, gönüllü, (31) vajralı alanda doğmuş bedenli bütün₂ (32) Bodhisattvalar kutsallığına secde ederiz. Bütün böylesi (33) gelmişlerin (Skt. *tathāgata*) büyük çabası olmuş vajralı

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (I) (ön)

kırk yedi (34) Bodhisattva Āryāvalokiteśvara'ya secde ederiz. Bodhisattva (35) Maitreya'ya secde ederiz. Gökyüzü₂ ambarı (Skt. *Ākāśagarbha*) (36) Bodhisattva'ya secde ederiz. Vajra elli (Skt. *Vajrapāṇi*) (37) Bodhisattva'ya secde ederiz. Şanslı₂ (Skt. *Mañjuśrī*) Bodhisattva'ya (38) secde ederiz. Engeli ve örtüyü kaldıracak

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (II) (ön)

[kırk sekiz] (39) Bodhisattva'ya (Skt. *Sarvanivāraṇaśikambhin*) secde ederiz. Yeryüzü ambarı (Skt. *Kṣitigarbha*) (40) Bodhisattva'ya secde ederiz. Sonsuz güçlü Bodhisattva'ya (Skt. *Samantabhadra*) (41) secde ederiz. Büyük güçlü (Skt. *Mahāsthāmaprāpta*) Bodhisattva'ya (42) secde ederiz. Ejderha taçlı Bodhisattva'ya secde ederiz. (43) ejderha Bodhisattva'ya secde eder[iz].

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (I) (arka)

(44) ve bütün₂ Bodhisattva (45) secde ederiz. Bitmiş işli (46) ... bilgili iş₂ mükemmellikten (Skt. *pāramitā*) yükselmiş₂. (47) Bütün gök elementindeki (Skt. *ākāśadhātu*), bütün (48) öğretili alandaki zerrecikler (Skt. *paramāṇu*) sayısınca (49) her biri merhamet edecek mükemmellik (Skt. *pāramitā*) demekte ve bütün₂

U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (II) (arka)

(50) Buddhalar kutsallığına secde ederiz. Bütün böylesi (51) gelmişlerin (Skt. *tathāgata*) bodhi denen aydınlanma zihniyeti (Skt. *bodhicitta*) elde etmiş.(52) Bodhisattva Vajrasattva'da ve bütün gök elementindeki (Skt. *ākāśadhātu*), (53) bütün öğretili alandaki aynı biçimde bedenli, (54) gönüllü, vajralı alanda doğmuş bedenli (55) bütün₂ Bodhisattvalar kutsallığına secde ederiz. Bütün

U 3303 (T III M 219) (ön)

elli (56) -dan geçmiş Bodhisattva'ya secde ederiz. (57) ay Tanrı Bodhisattva'ya secde ederiz. ... (58) Tanrı Bodhisattva'ya secde ederiz. (59) parıltılı Bodhisattva'ya [secde ederiz.] ... (60) parıltılı [Bodhisattva'ya] [secde ederiz.] ...

U 3303 (T III M 219.517) (arka)

(61) -dan yükselmiş₂. (62) Bütün öğretili alandaki zerrecik (Skt. *paramāṇu*) (63) her biri merhamet edecek mükemmellik (Skt. *pāramitā*) demek[te] (64) B[odhisattva]lar kutsallığına secde ederiz. (65) bilgelik mücevheri mükemmellikten (Skt. *pāramitā*) (66) Bütün gök elementindeki (Skt. *ākāśadhātu*), bütün öğretili [alandaki] ...

U 2460 (T II 581) (ön)

elli iki (67) [secde eder]iz. Büyük merhametli [gönül] ... (68) secde eder[iz]. Asaṃkhyeya çağı Bodhisattva'ya [secde ederiz]. (69) Bodhisattva'ya sec[de ederiz] (70) Bodhi[sattva']ya secde ederiz. [Bodhisattva']ya (71) secde ederiz. Hekimler kralı (Skt. Bhaiṣajyarāja) [Bodhisattva'ya]

U 2460 (T II 581) (arka)

(72) duran saf düşünceyi öğretili a[lan] ... (73) soy ve kök merhamet edecek büyük merha[metli gönül] ... (74) Tanrı Buddha kutsallığına [secde ederiz.] (75) sağlam₂ maddeli (76) Tanrı Buddha kutsallığına sec[de eder]iz. ... (77) ... fazilet, amel, donanımlı₂ yığın ...

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01) **akşobi**: Bu EUyg. söz bir Buddha adı olup Skt. *akṣobhya*'ya "Akşobhya" (Monier-Williams, 1899, s. 4a; Edgerton, 1953, s. 3b; Tokyürek, 2019, s. 92 ve s. 94) dayanır.

(04) **abita**: EUyg. bu söz Çin. 阿彌陀 *a mi tuo*'nun (Giles, 1902, s. 1, *1; s. 970b, *7812, s. 1407c, *11358) yazı çevirimidir. Sözcük Sanskritçede *amita* "Batı cennetine başkanlık eden Buddha'nın adı" (*amitābha* ~ *amitāyus*) (Monier-Williams, 1899, s. 81c; Edgerton, 1953, s. 63b; Röhrborn, 1977-1998, s. 37a; Röhrborn, 2015, s. 6; Tokyürek, 2019, s. 96; Wilkens, 2021, s. 2b; Karaayak, 2021, s. 357-358) şeklindedir.

(07) **vairoşanta**: EUyg. bu ifade, Skt. *vairocana* "bir Buddha adı" (Monier-Williams, 1899, s. 1025c; Edgerton, 1953, s. 512a; ayrıca krş. Ölmez, 1998, s. 273 ve Dietz, Ölmez ve Röhrborn, 2015, s. 365) ile ilişkili olmalıdır. Bu ifade henüz neşredilmemiş bir başka EUyg. metinde daha geçmektedir: [vairo]şanta atl(i)g burhan kutı[ṇa yükünürm(ä)n] U 5113 (o. F.), ön, 7. satır.

(08) **ratnaşiki**: Bu EUyg. ifade Toharcanın A ve B diyalektinde *ratnaśikhi* (Poucha, 1955, s. 254; Adams, 2013, s. 570) biçimlerinde tanıklanmıştır ve esasen Skt. *ratnaśikhin'*e "bir Buddha adı" (Monier-Williams, 1899, s. 865a; Edgerton, 1953, s. 452a; Tokyürek, 2019, s. 70) dayanmaktadır. Bu ifade henüz neşredilmemiş bir başka EUyg. metinde daha geçmektedir: [ratna]şiki [burhan kutıṇa yükünürm(ä)n] U 5113 (o. F.), ön, 9. satır.

(09) raça-ratnapr(a)base: EUyg. bu Buddha ismi Skt. *rājaratnaprabhāsa*'ya (Tokyürek, 2019, s. 128; Laut, 2022, s. 134) dayanmaktadır.

(10) ratnadivaçe: EUyg. bu Buddha ismi Skt. *ratnadhva*'ya (Monier-Williams, 1899, s. 864c; Edgerton, 1953, s. 541b; Tokyürek, 2019, s. 94; Laut, 2022, s. 134) dayanmaktadır.

(11) ratnapuşpe: EUyg. bu Buddha ismi Skt. *ratnapuşpa*'ya (Edgerton, 1953, s. 541b; Tokyürek, 2019, s. 132 ve s. 329; Laut, 2022, s. 134) dayanmaktadır.

(12) ratnakoşe: EUyg. bu Buddha ismi Skt. *ratnakośa*'ya (Monier-Williams, 1899, s. 864b; Tokyürek, 2019, s. 131; Laut, 2022, s. 134) dayanmaktadır.

(13) drtipaşvare: EUyg. bu Buddha ismi daha evvel tanıklanmamış olsa da muhtemelen Skt. konstrüksiyonu *dhṛtibhāsvara* (?) biçimindedir.

(14) dipank(a)ra: EUyg. bu Buddha ismi Toharcanın B diyalektinde *dīpaṅkar* (Adams, 2013, s. 346) şeklinde tanıklanmış olup Skt. *dīpaṅkara*'ya (Monier-Williams, 1899, s. 481a; Edgerton, 1953, s. 265a; krş. Laut, 2022, s. 142) uzanmaktadır.

(34) aryavalokdeşvar: EUyg. bu Bodhisattva ismi Soğdcada *ʾryʾbrʾwkδyşbr* şeklinde tanıklanmış olup esasen Skt. *āryāvalokiteśvara*'ya (Wilkins, 2021, s. 70a/b; krş. Monier-Williams, 1899, s. 103c; Edgerton, 1953, s. 74b) uzanmaktadır.

(34) maitre bodis(a)t(a)v+ka: EUyg. bu Bodhisattva ismi Soğdcada *m'ytr'k* "Maitriya" (Gharib, 1995, s. 209b, *5272) ~ *mytr'k* ~ *mytr'y* "maitre" (Gharib, 1995, s. 226b, *5664) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *maitreya*'ya "gelecekteki Buddha" (Monier-Williams, 1899, s. 834b; Edgerton, 1953, s. 440a) dayanmaktadır.

(35) kök kalık hömsölük bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade "gökyüzü₂ ambarı Bodhisattva" anlamında olup Skt. *Ākāśagarbha*'nın (Edgerton, 1953, s. 87a; Tokyürek, 2019, s. 102) EUyg. tercümesidir. Bodhisattva *Ākāśagarbha*, Budizm'de *Amitābha*'yı çağırın ve herkesi koruyan yirmi beş Bodhisattva'dan biridir ve Çin. 虛空藏 *Xukong Zang* (DDB; Hirakawa, 1997, s. 1035a) karşılığındadır. Soothill ve Hodous'a göre, *Ākāśagarbha* veya *Gagaṅagarbha*, *garbhadhātu* grubunda yer alan feza mahkemesindeki merkezi bir Bodhisattva'dır. Bütün bilgelik ve başarı hazinesinin koruyucusu olup güçleri fezanın beş yönüne uzanır ve beş biçimi farklı isimler altında tasvir edilmiştir (Soothill ve Hodous, 1937, s. 390).

(36) v(a)žir eliglig bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade "vajra elli Bodhisattva" anlamında olup Skt. *Vajrapāṇi*'nin "vajra tutan" (Edgerton, 1953, s. 467b; Soothill ve Hodous, 1937, s. 392a; Tokyürek, 2019, s. 143) EUyg. tercümesidir. Bodhisattva *Vajrapāṇi*, Çincece 金剛夜叉 *Jingang yecha* (DDB; JEBD, 1979, s.

181b; Soothill ve Hodous, 1937, s. 281a), 金剛力士 *Jingang lishi* (DDB; JEBD, 1979, s. 181a; Hirakawa, 1997, s. 1180b) ve 執金剛 *Zhi jingang* (DDB; JEBD, 1979, s. 302a; Hirakawa, 1997, s. 296a) ile karşılanmaktadır.

(37) aç mañallig bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade “şanslı₂ Bodhisattva” anlamında olup Skt. Mañjuśrī’nin (Edgerton, 1953, s. 414b; Tokyürek, 2019, s. 122) EUyg. tercümesidir. Bodhisattva Mañjuśrī, Çin. 文殊 *Wenshu* (DDB; Soothill ve Hodous, 1937, s. 153a/b; 154a; Hirakawa, 1997, s. 578a) karşılığındadır.

(38) tıdıg köşikig tarkardaçı bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade “engeli ve örtüyü kaldıracak Bodhisattva” anlamında olup Skt. Sarvanivāraṇaṣkambhin’in “engelleri kaldıran Bodhisattva” (krş. Tokyürek, 2019, s. 138) EUyg. tercümesidir ve “Ezoterik Budizm’deki *garbhadhātu* mañdala’nın Engellerin Kaldırılması grubundaki saygının başlıca amacı”nı (DDB) oluşturmaktadır. Bodhisattva Sarvanivāraṇaṣkambhin, Çin. 除蓋障菩薩 *Chu Gaizhang Pusa* (DDB) karşılığındadır.

(39) yer hömsösi bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade “yeryüzü ambarı Bodhisattva” anlamında olup Skt. Kṣitigarbha’nın (Edgerton, 1953, s. 200a; Tokyürek, 2019, s. 113) EUyg. tercümesidir. Bodhisattva Kṣitigarbha, Çince de 地藏 *Dizang* “yeryüzü ambarı, yeryüzü hazinesi, dünya rahmi” (DDB; Soothill ve Hodous, 1937, s. 208b; Hirakawa, 1997, s. 292b) ve 地藏菩薩 *Dizang pusa* “yeryüzü ambarı Bodhisattva” (DDB; JEBD, 1979, s. 141a) ile karşılanmaktadır.

(40) ülgüsüz küçlüg bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade “sonsuz güçlü Bodhisattva” anlamında olup çok kesin olmamakla birlikte Skt. Samantabhadra’nın (Edgerton, 1953, s. 563a) EUyg. tercümesi olmalıdır. Bodhisattva Samantabhadra, Çince de 普賢菩薩 *Puxian pusa* (DDB; Hirakawa, 1997, s. 604b) ve 普賢 *Puxian* (DDB; Hirakawa, 1997, s. 604b) ile karşılanmaktadır.

(41) ulug küçlüg bodis(a)t(a)v+ka: Bu ifade “büyük güçlü Bodhisattva” anlamında olup Skt. Mahāsthāmaprāpta’nın (Edgerton, 1953, s. 427a; Tokyürek, 2019, s. 410) EUyg. tercümesidir. Amitābha’nın Buddha bilgeliliğini temsil eden Bodhisattva Mahāsthāmaprāpta, Çince de 勢至 *Shizhi* (DDB) ve 大勢至菩薩 *Dashizhi pusa* (DDB; JEBD, 1979, s. 42) ile karşılanmaktadır.

(46) p(a)ramit: EUyg. *paramit*, Toharcanın A diyalektinde *pāramit* “transgressus, transcendens” (Poucha, 1955, s. 167), Toharcanın B diyalektinde *pāramit* “üstünlük, ustalık” (Adams, 2013, s. 392) ~ *paramit* (Adams, 2013, s. 380) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *pāramitā* “mükemmeliyet”e (Monier-Williams, 1899, s. 619c; Edgerton, 1953, s. 341b; Rhys Davids ve Stede, 1921-25, s. 454) dayanır.

(48) **p(a)r(a)manu**: EUyg. bu sözcük, Toharcanın A diyalektinde *paramānu* ~ *paramānu* “atomus” (Poucha, 1955, s. 161) ve Toharcanın B diyalektinde *paramānu* “atom” (Adams, 2013, s. 380) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *paramānu*’ya “son derece küçük parçacık veya atom” (Monier-Williams, 1899, s. 588b; Edgerton, 1953, s. 319b) dayanmaktadır.

(51) **bodi**: EUyg. *bodi* sözü Soğdcada Soğd. *pwδ’y* “bilgi, aydınlanma” (Gharib, 1995, s. 328b, *8161) ~ *pwδy* (Gharib, 1995, s. 329a, *8165) biçimlerinde tanıklanmış olup Skt. *bodhi*’ye “kusursuz bilgi veya aydınlanma” (Monier-Williams, 1899, s. 1178a; Edgerton, 1953, s. 402a; Rhys Davids ve Stede, 1921-25, s. 491) dayanır.

(52) **v(a)ç(i)ras(a)tve bodis(a)t(a)v+ta**: Bu Bodhisattva adı, Skt. *vajrasattva*’ya “kararlı bir ruha veya kalbe sahip olan” (Monier-Williams, 1899, s. 914a) dayanmaktadır. Bodhisattva Vajrasattva, Çin. 金剛手 *Jingangshou* “Vajrapāṇi” (DDB; JEBD, 1979, s. 181a; Hirakawa, 1997, s. 1181a) karşılığındadır. Ayrıca krş. v(a)žir eliglig bodis(a)t(a)vka 036. satır.

(71) **otaçı elig[i bodis(a)t(a)vka]**: Bu ifade “hekimler kralı” anlamına gelmektedir ve Skt. Bhaiṣajyarāja karşılığındadır. Bodhisattva Bhaiṣajyarāja, Çin. 藥王 *Yaowang* ile (DDB; Hirakawa, 1997, s. 1030a) karşılanmaktadır.

4. Sözlük ve Dizin

A

abita < Çin. 阿彌陀 *a mi tuo* << Skt. *amita* “bir Buddha adı” *a. burhan* 04

akşobi << Skt. *akṣobhya* “bir Buddha adı” *a. atl(i)g burhan* 01

alku “bütün, hep” *a. 16, 17, 21, 22, 26, 27, 31, 32, 44, 49, 50, 55, 55*

ançulayu “böylesi” *a. kälmişlärnin bilgä biliglig kapıgı 17, 22; a. kälmişlärnin bodi tegmä tuyunmak köñülü 50; a. kälmişlärnin ulug katıgılanmakı 27, 32*

arig “temiz, saf” *turugma a. sakınçig 72*

aryavalokdeşvar < Soğd. ”ry’br’wkδyşβr < Skt. *āryāvalokiteśvara* “bir Buddha adı” *a. bodis(a)t(a)vka 34*

asanke < Toh. A *asamkhe*; Soğd. ”s’nky < Skt. *asamkhyeya* “*asamkhyeya* çağı” *a. bodis(a)t(a)v[k]a 68*

aṭ “ün, şöhret” *a. mañallig bodis(a)t(a)vka 37*

atl(i)g “adlı, isimli” *a. 01, 07, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 23, 29*

ay “ay” *a. t(ä)ñri 57*

B

b(ä)k “sağlam” *b. y(a)rp 75*

bilgä “bilge” *b. biliglig ärdini 65; b. biliglig kapıgı 17, 23*

biliglig “bilgili” *b.* 46; *bilgä b. ärdini* 65; *bilgä b. kapığı* 17, 23

bir “bir” *b. tæg* 20, 25, 30, 53

bodi < Soğd. *pwδ'y ~ pwδy* < Skt. *bodhi* “aydınlanma” *b. tegmä tuyunmak köñüli* 51

bodis(a)t(a)v, bodis(a)t(a)v, b[odis(a)t(a)v], bodi[s(a)t(a)v], [bodis(a)t(a)v]
< Soğd. *pwδystβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı, Buddha olacak kimse” *b.* 44; *b.+da* 24, 29; *b.+ka* 34, 35, 36, 37, 37, 39, 39, 40, 41, 42, 43, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 69, 70, 70, 71; *b.+lar* 21, 26, 32, 50, 55, 64; *b.+l[ar]* 16; *b.+ta* 18, 52

bol- “olmak” *bilgä biliglig b.-miş* 18, 23; *ulug katıgılanmakı b.-miş* 28, 33

bul- “elde etmek” *bodi tegmä tuyunmak köñüli b.-miş* 51

burhan, bu[rha]n “Buddha” *b. kutıña* 01, 02, 04, 06, 08, 08, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 15, 74, 76

büt- “bitmek, tamamlamak” *b.-miş işlig* 45

D

didimlig “taçlı” *luu d. bodis(a)t(a)vka* 42

dipank(a)ra << Skt. *dīpaṅkara* “bir Buddha adı” *d. atl(i)g burhan kutıña* 14

drtipaşvare << Skt. *dhr̥tibhāsvara* (?) “bir Buddha adı” *d. atl(i)g burhan kutıña* 13

Ä

ädgü “iyilik” *ä.+kä tükällig burhan kutıña* 05

ädräm “erdem, fazilet” *ä. [kı]lınç* 77

ärdini << Skt. *ratna* “mücevher” *ä. tugumlug burhan* 02; *bilgä biliglig ä.* 65

ärt- “geçmek” *ä.-miş bodis(a)t(a)vka* 56

ätözlüg “bedenli, vücutlu” *ä. alku kamağ bodis(a)t(a)vlar* 16, 21, 26, 31, 54; *bir tæg ä. köñüllüg v(a)žirliğ uguşdaki* 20, 25, 53; *bir tæg ä. köñüllüg v(a)žirliğ uguştaki* 30

E

elig “hükümdar” *otaçı e.+[i]* 71

eliglig “elli” *v(a)žir e. bodis(a)t(a)vka* 36

etiglig “donanımlı” *e. yaratıg[ı]ıg* 77

H

hömsö < Çin. 含藏 *han cang* “ambar, depo” *yer h.+si bodis(a)t(a)vka* 39

hömsölük “ambar, depo” *kök kalık h. bodis(a)t(a)vka* 35

i

iş “iş” *i. küdüg p(a)ramittın* 46; *v(a)žirliġ i. küdüg atl(ı)g bodis(a)t(a)vda* 28

işliġ “işli” *bütmiş i.* 45

K

kalık “kürsü” *kök k. hömsölük bodis(a)t(a)vka* 35; *kök k. uguşındaki* 19, 24, 29, 47, 52, 66

kamaġ “bütün” *k.* 50; *alku k.* 16, 17, 21, 26, 32, 44, 55

kapıġ “kapı” *bilgä biliglig k.+ı* 18, 23

katıġlanmak “çabalama” *ulug k.+ı bolmış* 28, 33

käl-, [käl]- “gelmek” *ançulayu k.-mişlärninġ* 17, 22, 27, 51; *ançulayu [k].-mişlärn[inġ]* 33

kedin “batı” *k. yırak* 03

[kıl]ınç “amel, iş” *ädräm [k].* 77

korıġsız “kısıtlamasız” *k. ädgükä tükällig burhan kutıña* 05

kök “gök” *k. kalık hömsölük bodis(a)t(a)vka* 35; *k. kalık uguşındaki* 19, 24, 29, 47, 52, 66

köñül, [köñül] “gönül; zihniyet” *bodi tegmä tuyunmak k.+i* 51; *ulug y(a)rlıkançuçı [k].* 67, *ul[u]g y(a)rlık[ançuçı] [k].* 73

köñüllüġ “gönüllü” *bir täg ätözlüġ k. v(a)žirliġ uguşdaki tugmış* 20, 25, 54; *bir täg ätözlüġ k. v(a)žirliġ uguştaki tugmış* 30

köşik “örtü” *tıdıġıġ k.+ig tarkardaçı* 38

kut, kut “kutsallık” *k.+ıña* 22; *bodis(a)t(a)vlar k.+ıña* 16, 27, 32, 50, 55, 64; *burhan k.+ıña* 01, 03, 04, 06, 08, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 74, 76

küçlüġ “güçlü” *ulug k. bodis(a)t(a)vka* 41; *ülgüsüz k. bodis(a)t(a)vka* 40

küdüġ “iş” *iş k. atl(ı)g bodis(a)t(a)vda* 29; *iş k. p(a)ramittın ünmiş törümiş* 46

küntin “güney” *k. yırak* 02

L

luu, luu < Çin. 龍 *long* “ejderha” *l. bodis(a)t(a)vka* 43; *l. didimlig bodis(a)t(a)vka* 42

M

maitre < Soğd. *m'ytr'k ~ mytr'k ~ mytr'y* < Skt. *maitreya* “gelecekteki Buddha” *m. bodis(a)t(a)vka* 34

mañallıġ “talihli” *ağ m. bodis(a)t(a)vka* 37

N

nomlug “öğretili” *n. u[guş]* 72; *tolp n. uguşdaki* 19, 25, 30, 48, 53, 62, 66

O

oron “yer” *otra o.+ta* 07

otaçı “hekim” *o. elig[i]* 71

otra “orta” *o. oronta* 07

Ö

öz “kendi” *ö. tözlüg* 75

P

p(a)ramanu, p(a)r(a)manu < Toh. A ve Toh. B *paramāṇu* ~ *paramānu* < Skt. *paramāṇu* “zerrecik, atom” *tolp nomlug uguşdaki p.* 62; *tolp nomlug uguşdaki p.+lar* 48

p(a)ramit < Toh. A ve Toh. B *pāramit* (~ Toh. B *paramit*); Soğd. *p'rmyt* < Skt. *pāramitā* “mükemmellik” *p. temäkdä* 49, 63; *p.+tın* 65; *p.+tın ünmiş törümiş* 46

R

raça-ratnapr(a)base << Skt. *rājaratnaprabhāsa* “bir Buddha adı” *r. atl(i)g burhan* 09

ratnadiyaçe << Skt. *ratnadhvaja* “bir Buddha adı” *r. atl(i)g burhan* 10

ratnaçoşe << Skt. *ratnaśośa* “bir Buddha adı” *r. atl(i)g burhan* 12

ratnapuşpe << Skt. *ratnapuşpa* “bir Buddha adı” *r. atl(i)g burhan* 11

ratnaşiki < Toh. A *ratnaşikhi*; Toh. B *ratnaşikhi* < Skt. *ratnaşikhi* “bir Buddha adı” *r. burhan* 08

S

sakınç “düşünce” *turugma arıg s.+ıg nomlug* 72

san “sayı” *p(a)r(a)manular s.+ınça* 48

sav “söz” *v(a)şirliĝ s. atl(i)g bodis(a)t(a)vda* 23

sayu “her biri” *s. y(a)rılıkadaçı p(a)ramit* 49, 63

T

tagdın “kuzey” *t. yınak* 05

tarkar- “kaldırmak, yok etmek” *tıdıĝıg köşikig t.-daçı* 38

täg “gibi” *bir t.* 20, 25, 30, 53

t(ä)ñri “tanrı” *t. bodis(a)t(a)vka* 58; *t. burhan kutıña* 74, 76; *ay t.* 57

tegmä “denen” *bodi t. tuyunmak köñüli* 51

temäk “deme, söyleme” *sayu y(a)rılıkadaçı p(a)ramit t.+dä* 49; *sayu y(a)rılıkadaçı p(a)ramit t.+[dä]* 63

tıdıĝ “engel” *t.+ıg köşikig tarkardaçı* 38

tıtag “sebeþ” *v(a)şirliĝ t. atl(i)g bodis(a)t(a)vta* 18

tolp, tolp “bütün” t. kök kalık *uguşındaki* 19, 24, 29, 47, 52, 66; t. *nomlug uguşdaki* 19, 24, 30, 47, 53, 62, 66

törü- “yükselmek” *ünmiş t.-miş* 47, 61

töz “esas, kök” *uguş t.* 73

tözlüg “esaslı, köklü” *öz t.* 75

tug- “doğmak” *bir tæg ätözlüg köñüllüg v(a)žirliġ uguşdaki t.-miş* 21, 26, 31, 54

tugumlug “doğumlu” *küntin yınak y(a)rlikadaçı ärdini t. burhan* 02

tur- “durmak” t.-*ugma arıġ sakınçıġ nomlug* 72

tuyunmak “aydınlanma” *bodi tegmä t. köñüli* 51

tükällig “sahip” t. *burhan kutıġa* 06

U

uguş, uguş, u[guş], [uguş] “alan” u. *töz* 73; *arıġ sakınçıġ nomlug u.* 72; *bir tæg ätözlüg köñüllüg v(a)žirliġ u.+daki* 21, 26, 54; *bir tæg ätözlüg köñüllüg v(a)žirliġ u.+taki* 31; *tolp kök kalık u.+daki* 66; *tolp kök kalık u.+ındaki* 19, 24, 29, 47, 52; *tolp nomlug u.+daki* 20, 25, 30, 48, 53, 62, 66

uladı, [u]ladı “ve” u. 19, 24, 29, 44, 49, 52

ulug, ul[u]ġ “ulu, büyük” u. *katıġlanmakı bolmış* 28, 33; u. *küçlüġ bodis(a)t(a)vka* 41; u. *y(a)rlikançuçı köñül* 67, 73

Ü

ülgüsüz “sonsuz” ü. *küçlüġ bodis(a)t(a)vka* 40; ü. *yaşlıġ abita burhan* 04

ün- “yükselmek” ü.-*miş törümiş* 46, 61

V

v(a)ç(i)ras(a)tve < Skt. *vajrasattva* “bir Bodhisattva adı” v. *bodis(a)t(a)vta* 52

vairoşanta << Skt. *vairocana* (?) “bir Buddha adı” v. *atl(i)ġ burhan* 07

v(a)žir << Skt. *vajra* “vajra, elmas” v. *eligliġ bodis(a)t(a)vka* 36

v(a)žirliġ “vajralı, elmaslı” v. 33; v. *iş küdüġ atl(i)ġ bodis(a)t(a)vda* 28; v. *sav atl(i)ġ bodis(a)t(a)vda* 23; v. *tiltag atl(i)ġ bodis(a)t(a)vta* 18; *bir tæg ätözlüg köñüllüg v. uguşdaki* 20, 25, 31, 54

Y

yaltrıklıġ “parıltılı” y. *bodis(a)t(a)vka* 59, 60

yaratıġ[lı]ġ “donanımlı” *etiġliġ y.* 77

y(a)rlika- “merhamet etmek” y.-*daçı* 01; *kedin yınak y.-daçı ülgüsüz yaşlıġ abita burhan* 03; *küntin yınak y.-daçı ärdini tugumlug burhan* 02; *otra oronta y.-daçı vairoşanta atl(i)ġ burhan* 07; *sayu y.-daçı p(a)ramit temäkdä* 49; *sayu y.-*

daçı p(a)ramit temäk[dä] 63; tagdın yıñak y.-daçı korıgsız ädgükä tükällig burhan 05; uguş töz y.-daçı 73

y(a)rlıkançuçı, y(a)rılık[ançuçı] “merhametli” ulug y. [köñül] 67, 73

y(a)rp “sağlam” b(ä)k y. 75

yaşlıg “ömürlü” ülgüsüz y. abita burhan 04

yer “yeryüzü” y. hömsösi bodis(a)t(a)vka 39

yıñak “taraf” kedin y. 03; küntin y. 02; tagdın y. 05

yükmäk “yığın” etiglig yaratıg[lı]g y. 77

yükün-, yükün-, yük[ün]-, [yükün]-, [yü]kün- “secde etmek” y.-ür 43; y.-ürbiz 01, 03, 05, 06, 08, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 27, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 50, 55, 64, 70, 71; y.-ürbi[z] 56; y.-ür[biz] 42, 57, 68; y.-[ürbiz] 58, 69; y.-[ü]rbiz 76; [y]-ürbiz 22; [y]-[ürb]iz 42; [y]-[ür]biz 67; [y]-[ürbiz] 59, 60, 68, 74

Sonuç

Sanskritçe Budist külliyat, Eski Uygurcanın yazılı kaynakları söz konusu olduğunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bugün Uygurcada, Sanskritçe Budist külliyata ilişkin müstakil eserler yanında hangi metne ait olduğu henüz belirlenmemiş metin parçaları da bulunmaktadır. Bu yazı da daha evvel neşri gerçekleştirilmemiş dört Eski Uygurca fragman temelinde filolojik bir metin neşrini konu almaktadır. Buddhalara ve Bodhisattvalara yakarışı konu edinen ve bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunan U 3318 (T III M 239), U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501), U 3303 (T III M 219) ve U 2460 (T II 581) arşiv numaralı fragmanların incelenmesiyle ortaya çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir: (1) Mevzubahis fragman 77 satır hacminindedir. Bununla birlikte bazı satırlarda metin hasarları mevcuttur. (2) Metnin söz varlığı göz önünde bulundurulduğunda 106 madde başı tespit edilebilmiştir. Bu madde başlarından 12’si (% 11.32) fiil; 94’ü (% 88.67) ise isimdir. Bu isimlerden ise 22’si (% 23.40) alıntı sözcüktür. Bu alıntı sözcüklerin büyük bir kısmını Sanskritçe Buddha ve Bodhisattva isimleri oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Eski Türkçe sahasının önemli bir şubesini oluşturan Eski Uygurcaya ilişkin daha evvel neşredilmemiş dil verileri okuyucuya sunulmak istenmiştir.

KISALTMALAR ve İŞARETLER

*	madde başı
...2	ikileme
bk.	bakınız

Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
EUyg.	Eski Uygurca
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist Dictionary</i>
krş.	karşılaştırınız
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Bu yazı TÜBA-GEBİP programı tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- 📖 Adams, Douglas Q. (2013). A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2. Amsterdam. New York: Rodopi. (Leiden Studies in Indo-European. 10.)
- 📖 Demir, N & Yılmaz E. (2007). Uygur Edebiyatı: Nesir. T. S. Halman (Ed.), Türk Edebiyatı Tarihi I içinde (s. 154-161). İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- 📖 Dietz, S., Ölmez, M. & Röhrborn K. (2015). Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- 📖 Edgerton, F. (1953). Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. c. II: Dictionary. New Haven: Yale University.
- 📖 Gabain, A. von (1965). Die alttürkische Literatur. P. N. Boratav (Ed.), Philologiae Turcicae Fundamenta içinde (s. 211-243). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- 📖 Gharib, B. (1995). Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English. Tehran: Farhangan.
- 📖 Giles, H. A. (1912). A Chinese-English Dictionary. Part I-II. Shanghai & London: Kelly and Walsh.

- 📖 Hirakawa, A. (1997). A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary. Tōkyō: Reiyukai.
- 📖 JEBD = Japanese-English Buddhist Dictionary (1979). Tōkyō: Daitō Shuppansha.
- 📖 Karaayak, T. (2021). Eski Uyurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Laut, J. P. (2022). Zu den ‚gelehrten Entlehnungen‘ indischer Herkunft im Alttürkischen. B. Khabtagaeva (Ed.), Historical Linguistics and Philology of Central Asia. Essays in Turkic and Mongolic Studies içinde (s. 128-151). Leiden & Boston: Brill.
- 📖 Monier-Williams, M. (1899). A Sanskrit-English Dictionary. Oxford: Oxford University.
- 📖 Ölmez, M. (1997). Kurzer Überblick über die Buddhistische Übersetzungsliteratur in Alttürkisch. M. Ölmez (Ed.), Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevin Önberk Armağanı içinde (s. 225-256). Ankara: Simurg.
- 📖 Ölmez, M. (1998). Tibet Buddhizmine Ait Eski Uyurca Bahşı Ögdisi. J. P. Laut ve M. Ölmez (Eds.), Bahşı Ögdisi. Klaus Röhrborn Armağanı içinde (s. 261-293). İstanbul/Freiburg: Simurg.
- 📖 Poucha, P. (1955). Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství. (Monografie Archivu Orientálního XV.)
- 📖 Rhys Davids, T. W. & Stede, W. (1921-1925). The Pali Text Society's Pali-English Dictionary. Oxford: Pali Text Society.
- 📖 Röhrborn, K. (1977-1998). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6. Wiesbaden: Steiner.
- 📖 Röhrborn, K. (2010). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-. Stuttgart: Steiner.
- 📖 Röhrborn, K. (2015). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık [Uyurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. II. İsimler-Zamirler-Edatlar. 1. Cilt: a-asvık]. Stuttgart: Steiner.
- 📖 Scharlipp, W. E. (2005). Die alttürkische Literatur: Einführung in das vorislamische Schrifttum. Engelschoff: Verlag auf dem Ruffel.
- 📖 Soothill, W. E. & Hodous, L. (1937). A Dictionary of Chinese Buddhist Terms: with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.

- 📖 Tezcan, S. (1978). En Eski Türk Dili ve Yazını. A. Sayılı (Ed.). Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe içinde (s. 271-323). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- 📖 Tokyürek, H. (2019). Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Wilkens, J. (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- 📖 Elektronik Kaynaklar
- 📖 DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 U 2460 (T II 581): (ön): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2460seite2.jpg> (arka): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2460seite1.jpg> (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 U 3303 (T III M 219): (ön): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3303seite2.jpg> (arka): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3303seite1.jpg> (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 U 3313 (T III [M] 234; T III M 234.501) (I-II): (ön): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3313seite2.jpg> (arka): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3313seite1.jpg> (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 U 3318 (T III M 239) (I-III): (ön): <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3318seite1.jpg> (arka) <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3318seite2.jpg> (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 URL-1: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001023 (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 URL-2: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001013 (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 URL-3: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000994 (Erişim Tarihi: 13.08.2022).
- 📖 URL-4: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001001 (Erişim Tarihi: 13.08.2022).